

SEMBOİK ETKİLEŞİMCI TEORİNİN GÜNDELİK YAŞAM SOSYOLOJİSİNE KATKILARI

Gökhan GÖKULU (*)

Öz

Bu çalışma, sembolik etkileşimci yaklaşımın gündelik yaşam sosyolojisine yapmış olduğu katkıyı tartışmayı amaçlamaktadır. Sembolik etkileşimci yaklaşım nesnelere evrensel ve nesnel bir anlamın olamayacağını gündelik etkileşim biçimlerinin anlamı ortaya çıkardığını vurgulamaktadır. Bu bakımdan anlamı evrensel zamandan ve mekândan bağımsız bir olgu olarak ele almak onun dinamik değişen boyutunu göz ardı etmek anlamına gelecektir. Çalışma sembolik etkileşimci yaklaşımın anlamın ortaya çıkışındaki gündelik etkileşim biçimlerinin önemini göstermeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan çalışma sembolik etkileşimci yaklaşımın düşünsel kökenlerini ve temel kabullerini ortaya koyduktan sonra sembolik etkileşimci bakış açısının gündelik yaşamdaki yansımalarını inceleyecektir. Sembolik etkileşimci yaklaşım anlamın dinamik ve değişen yapısına odaklanırken gündelik yaşamdaki mikro etkileşim biçimlerinin bu anlamın ortaya çıkışında ve değişim geçirmesinde son derece etkili olduğunu altını çizmektedir. Gündelik yaşam bir anlamda nesnelere yüklenen anlamın ortaya çıktığı sayısız etkileşim biçimini barındırdığı için sosyologların inceleme nesnesinin temelini oluşturmaktadır. Sembolik etkileşimci yaklaşım bireylerin diğer bireylerle ve nesnelere kurmuş olduğu etkileşimi kendi çıkarları ve girmiş olduğu etkileşim biçimleri sonucunda şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu anlamda bireylerin nesnelere yüklemiş olduğu anlamları araştırırken gündelik hayatın bilgisini ve bireylerin gündelik yaşamdaki konumlarını bilmek sosyolojik analiz yapabilmek için hayati önem sahiptir. Çalışma bireylerin gündelik yaşamda karşılaştıkları olayların, bu olaylara yükledikleri anlamların mikro ilişkiler ve etkileşimler üzerinden anlaşılması gerektiğinin altını çizmektedir. Bununla birlikte gündelik yaşamda her etkileşim bizim için aynı ölçüde değerli değildir. Önem verdiğimiz ve değerli gördüğümüz bireylerle girilen etkileşimin bireyler üzerinde anlamın inşası noktasında daha fazla etki yarattığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sembolik Etkileşim, Gündelik Yaşam, Faydacılık, Genelleştirilmiş Öteki, George Mead.

*) Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü (e-posta: gokulugokhan@gmail.com) ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0374-7487>

Contribution of Theory of Symbolic Interactionism to Sociology of Everyday Life

Abstract

This study aims to discuss the contribution of symbolic interactionist approach to sociology of everyday life. The symbolic interactionist approach emphasizes that objects cannot have a universal and objective meaning, whereas everyday interaction forms reveal meaning. In this respect, to consider the meaning as a phenomenon independent of time and space would mean to ignore its dynamic changing dimension. The study aims to show the importance of everyday interaction forms in the emergence of meaning from the perspective of symbolic interactionism. In this respect, the study will examine the reflections of the symbolic interactionist perspective in everyday life after revealing the intellectual origins and basic assumptions of the symbolic interactionist approach. While the symbolic interactionist approach focuses on the dynamic and changing structure of meaning, it underlines that micro interaction forms in daily life are highly effective in the emergence and transformation of this meaning. Everyday life forms the basis of sociologists' object of inquiry, as it embodies numerous forms of interaction in which the meaning imposed on objects emerges. The symbolic interactionist approach emphasizes that individuals' interaction with other individuals and objects is shaped as a result of their own interests and forms of interaction. In this sense, it is vital for sociological analysis to be aware of the knowledge of everyday life and the position of individuals in everyday life when investigating the meanings imposed on individuals by objects. The study underlines that the events that individuals face in daily life and the meanings they impose on these events should be understood through micro relations and interactions. However, not every interaction in everyday life is equally valuable to us. It can be said that the interaction with the individuals we care about and deem valuable has more effect on the construction of meaning.

Keywords: *Symbolic Interaction, Everyday Life, Utilitarianism, Generalized Other, George Mead.*

Giriş

Sembolik Etkileşimci Yaklaşım Amerikan sosyoloji geleneğinin bir yansıması ve mikro sosyolojik bir akım olarak 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Temel olarak sosyal psikoloji alanındaki çalışmaların etkisinde olan sembolik etkileşimci yaklaşım, özellikle George Herbert Mead (1863-1931) ve Herbert Blumer'in (1900- 1987) çalışmaları doğrultusunda şekillenmiştir.

Sembolik etkileşimci yaklaşım gündelik yaşamdaki ilişki biçimlerinin sosyolojik analiz açısından son derece verimli ve zengin bir içeriği içinde barındırdığını vurgulamaktadır. Sembolik etkileşimcilere göre bireylerin mikro ilişki ağları ve bu ağlar içerisindeki etkileşim biçimleri dünyaya yönelik algılarının oluşmasında temel öneme sahiptir. Bu bakımdan toplumsal ilişkileri anlamaya yönelik bir girişim bu mikro etkileşim bağlamlarında ortaya çıkan anlamları incelemek zorundadır.

Sembolik etkileşimci yaklaşım sadece anlamların bu etkileşimsel bağlam içerisinde ortaya çıktığını öne sürmezler. Bireyin kim olduğunu belirleyen benlik algısı da sembolik etkileşimcilere göre diğerleriyle kurmuş olduğumuz etkileşimler sonucunda şekillenmektedir. Bu anlamda birey kendi kimliğini bebelikten itibaren diğerlerinin kendisine yönelik geri bildirimleri üzerinden şekillendirmekte ve benlik algısını oluşturmaktadır. Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre başkalarının bizim hakkımızdaki düşünceleri kim olduğumuzu doğrudan etkileyen bir süreci ifade etmektedir.

Sembolik Etkileşimcilik terimi ilk olarak Blumer'in çalışmalarında kullanılan bir kavram olarak göze çarpmaktadır. Blumer çalışmalarında anlama ait öznel değerlendirmelerin, gündelik yaşam içerisinde nasıl şekillendiği üzerinde durmaktadır. Bu bakımdan anlam, toplumsal etkileşim sonucunda gerçekleşen bir üründür. Sembolik Etkileşimciliğe göre, bireylerin nesnelere atfettiği anlam, diğer bireylerle yaşadığı toplumsal etkileşim sonucunda şekillenmektedir (Wallace ve Wolf, 2012, s.292).

Sembolik etkileşimcilik açısından gündelik yaşam anlamı ortaya çıkaran ortak sembollerin ve dilin kullanılma alanı olarak incelenmesi gereken en önemli toplumsal unsurlardan birini oluşturmaktadır. Farklı etkileşim biçimleri, selamlaşma ve tanışma ritüelleri anlamların ortaya çıkmasında son derece önemli etkileşim unsurlarını da içerisinde barındırmaktadır. Sosyolojik bir analiz için zengin nüveler içeren bu tür etkileşim biçimleri sadece ortak sembollerini ve anlamları ortaya çıkarmaz aynı zamanda farklı toplumsal yapılarıdaki etkileşim biçimlerini de incelememize olanak tanır.

1. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım'ın Düşünsel Kökenleri

Sembolik Etkileşimcilik terimi ilk olarak Blumer'in çalışmalarında kullanılan bir kavram olarak göze çarpmaktadır. Blumer çalışmalarında anlama ait öznel değerlendirmelerin, gündelik yaşam içerisinde nasıl şekillendiği üzerinde durmaktadır. Bu bakımdan anlam, toplumsal etkileşim sonucunda gerçekleşen bir üründür. Sembolik Etkileşimciliğe göre, bireylerin nesnelere atfettiği anlam, diğer bireylerle yaşadığı toplumsal etkileşim sonucunda şekillenmektedir (Wallace ve Wolf, 2012, s. 292).

Sembolik Etkileşimcilik, insanların gündelik yaşamındaki ilişkilerin, eylemlerin ve etkileşim biçimlerinin, anlamın inşa edilmesinde -ortaya çıkmasında- önemli bir rolü bulunduğunu vurgularken, bu konudaki iki temel yaklaşımı indirgemeci olarak değerlendirmektedir; psikolojik indirgemecilik olarak davranışçılık ve sosyolojik indirgemecilik olarak yapısal işlevselcilik.

Anlama ait farklılaşmaların; bağlam içerisindeki eylemlerin, etkileşim biçimlerinin ve değerlerin incelenmesi yoluyla anlaşılabilmesinin önemini vurgulayan sembolik etkileşimcilere göre, psikolojik davranışçı yaklaşımlar ve sosyolojik yapısal işlevselci görüşler, insan davranışlarının açıklanmasındaki iki farklı indirgemeci yaklaşım'ı temsil etmektedirler. "Blumer'e göre davranışçılık ve yapısal işlevselcilik, insan davranışına neden olan etmenler (örneğin dışarıdan gelen uyarıcı ve normlar) üzerinde odaklanma eğilimindeydi" (Ritzer, 2013, s. 354).

Birey davranışlarını uyarıcılar ve koşullandırma üzerinden açıklama eğiliminde olan Psikolojik Davranışçılık Yaklaşımı, bilişsel süreçlerin insan davranışının açıklanmasında ve anlaşılmasında hiçbir etkisinin bulunmadığını, buna karşın davranışın anlaşılması açısından objektif olarak gözlemlenebilen ve ölçülebilen uyarıcı ve tepki arasındaki süreçlere odaklanılması gerektiğinin altını çizmektedir (Erdem, 2010, s. 180).

“Klasik davranışçı kuram; 17. yüzyıl J. Locke felsefesinin empirizminden ve pozitivizminden kaynak alarak dayanan, pragmatist niteliği ağır basan felsefi bir temele dayanıyordu. Temelde bir öğrenme kuramı olarak, çevresel koşulların belirleyiciliğini, determinizmi ve kültürel etmenlerin önemine vurgu yapıyorlardı. Süreçten çok, “ürün” ya da “yarar” kavramlarını öne çıkarıyorlardı. İstenmeyen davranışları söndürmek, yerine istenilir davranışları oluşturmak ana hedefleri arasındaydı. Hiç bir belirsizlik bırakmamacasına, davranışların gözlemlenebilen ve ölçülebilen niteliklerini, dahası doğrudan öğrenilir olma özelliklerini bilimsel olmanın koşulları olarak kabul ediyorlardı”(Topses, 2012, s. 68).

Sembolik Etkileşimcilik Teorisi'nin önde gelen isimlerinden olan George Herbert Mead, görüşlerini radikal Davranışçılıktan ayırmakta ve bu görüşleri eleştirmektedir. Buna göre, bireyin davranışlarının koşullu uyarma sonucu gerçekleşmesi ve bilişsel süreçlerin ve zihnin bu süreçte dikkate alınmaması bir anlamda psikolojik indirgemecilik olarak nitelendirilmiştir. Mead açısından insanları hayvanlardan ayıran dolayısıyla davranışın koşullu tepki verme düzeyine indirgenemeyecek en önemli noktalarından birisi de dil olgusudur (Ritzer, 2012, s. 353).

Sembolik Etkileşimci Yaklaşım'ın bir diğer önemli temsilcisi Blumer'da, gözlemlenebilen davranışın açıklanması sürecinde bireylerin etkileşim içerisinde olduğu bağlamın, yaşadıkları öznel deneyimlerin ve gizli davranışların da dikkate alınması gerekmektedir (Wallace ve Wolf, 2012, s. 288).

Sembolik etkileşimciliğin indirgemeci olarak nitelediği bir diğer yaklaşım ise yapısal işlevselci bakış açısıdır. Yapısal İşlevselcilik her şeyden önce, yapının belirli bir işlevi gerçekleştirmek için ortaya çıktığını, bu yapının belirli görevleri üstlenerek toplumsal bütünleşme ve uyum açısından öncelikli olduğunu vurgulamaktadır. Yapısal işlevselciliğe göre toplumsal yapı ve kurumlar toplumsal ilişkilerin düzenli bir biçimde gerçekleşmesi, bu düzen içerisinde bir geleneğin oluşması ve bu geleneği genç kuşaklara aktarma açısından temel özelliklere sahiptir. Aile, ekonomi, din, okul gibi kurumlar belirli davranış kalıplarının gerçekleştirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir (Göç Şavran, 2011, s. 6). Yapısal İşlevselci bakış açısı, bireylerin toplum içerisindeki görev ve yetkilerinin ve toplumsal eylem biçimlerinin, yapının belirlediği bir işlev doğrultusunda belirlendiğini, bu süreçte bu davranış kalıplarının, değer ve düşünce biçimlerinin, birey tarafından içselleştirildiğini ifade eder. Bireyin toplumsal bir aktör olarak değerleri, rol ve görevleri belirlemede bir rolünün bulunmadığı vurgusu, Sembolik Etkileşimci Yaklaşım açısından indirgemeci bir bakış olarak görülmektedir.

Sembolik Etkileşimci Yaklaşım'a göre, toplumsal aktörler olarak bireyler, davranışlarını içerisinde buldukları mikro toplumsal süreçlerde şekillendirirler. Toplumsal

etkileşim sürecinde ortaya çıkan anlam ve semboller, bireyler tarafından yorumlanmakta ve bu yorum doğrultusunda eylem ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan bireyler yapının gerekliliklerini yerine getiren pasif birimler olmaktan ziyade, mevcut yapıyı belirleyen, kimi zaman beklenen rol ve davranışlara direnen, kimi zaman da bu rol ve davranışları değiştirmede aktif rol üstlenen özneler konumuna yükselmektedirler.

Sembolik Etkileşimci Yaklaşımın etkilendiği felsefi akımlarından birisi de pragmatist anlayıştır. Pragmatist felsefe anlayışı, bireylerin çevresiyle kurduğu ilişkileri, nesnelere yüklediği anlamları ve dünyayı tanımlama biçimlerini, bu ilişkilerden elde ettikleri fayda üzerinden tanımladıklarını ileri sürmektedir. 19. yüzyılın sonlarında Charles Pierce, William James ve John Dewey gibi isimlerin geliştirdiği bu yaklaşım, Sembolik Etkileşimcilerin bireyin çevre ve benlik algısı ile ilgili görüşlerini etkilemiştir (Sandstrom ve diğerleri, 2001, s. 217).

Pragmatizm, gerçeklik ve anlam gibi kavramların, bireylerin ilişki içerisinde olduğu nesnelere onlara ne kazandırdığı ya da onlar üzerinde ne gibi etkiler yarattığı ile ilgili olduğunu ileri sürmektedir. Böyle bir yaklaşım, gerçeklik ve anlamın bağlama göre değişebileceğini, anlamın ve dolayısıyla gerçeklik olarak nitelendirilen kavramların dinamik olgular olduğunu, dolayısıyla anlamı ve gerçekliği incelemenin yolunun, bağlamı analiz etmekten geçeceğini vurgulamaktadır. Pragmatist felsefenin, felsefi realizm ve nominalist pragmatizm anlayışı olmak üzere iki temel yaklaşımı bulunmaktadır.

Felsefi realizm anlayışı, toplumun bireylerin zihinsel süreçlerini ve davranışlarını nasıl denetlediği üzerine odaklanmaktadır. Lewis ve Smith'e göre Sembolik Etkileşimcilerin görüşlerinden etkilendiği Nominalist Yaklaşım; bireyleri, gündelik yaşam içerisindeki çıkarlarını ve ilişki biçimlerinin toplumsala ait belirlenimini pasif bir biçimde kabul etmeyen, bizzat o toplumsalı değiştiren, dönüştüren, kimi zaman ona direnç gösteren özneler olarak ele almaktadır (Ritzer, 2012, s. 210).

Nominalist pragmatizm "bireyleri topluluğun normları, rolleri, inançları ve benzerini kendilerine ait kişisel çıkarlar ve anlık planlarına göre kabul eden, reddeden, değiştiren, olmazsa 'tanımlayan' varoluşsal açıdan özgür failer olarak kavrar" (Lewis ve Smith, 1980'den aktaran Ritzer, 2012, s.210).

Pragmatist felsefenin Sembolik Etkileşimcilik açısından bir diğer etkisi, bireylerin davranış ve tepkilerinin içgüdüsel bir biçimde gerçekleşmediğini aksine toplumsal hafızaya ve toplumsal olarak öğrenilen davranışlara bağlı bir biçimde gerçekleştiğini ortaya koymasıdır. Söz konusu tartışmada bu akımın temsilcilerinden olan William James, insanların bir ayıdan içgüdüsel olarak korktukları için kaçmaktan ziyade, bir ayıdan kaçtukları için korktuklarını öne sürmektedir (Pascale, 2011, s. 79). Bunun anlamı, insan davranışlarının doğuştan itibaren belirlenen bir yönü olmaktan ziyade, toplumsal etkileşim sonucu şekillenen bir boyutunun olmasıdır. Bu yaklaşıma göre ayıdan ve diğer vahşi hayvanlardan korkmayı toplumsal etkileşim süreci içerisinde deneyimlerimiz aracılığıyla öğreniriz. Küçük bir çocuğun korkusuzca yanan bir cisme elini uzatması, kendisine zarar verebilecek hayvanların yanına yaklaşabilmesi gibi örnekler bu görüşü destekler niteliktedir.

Bireylerin davranışlarının, düşüncelerinin ve toplumsal rollerinin bu etkileşim sonucunda gerçekleşmesinin daha önemli bir sonucu ise benlik kavramına yönelik olarak doğuştan bir algıdan ziyade, benliğin sosyalizasyon ve etkileşim içerisinde gerçekleşen bir süreç olarak görülmeye başlamasıdır. Benlik bu algı içerisinde ilahi ya da biyolojik belirlenimli bir kavram olmaktan çıkıp, toplumsala ve etkileşime ait bir olgu olarak görülmektedir.

Benliğin algılanmasıyla ilgili önemli dönüşümlerden bir diğeri ise, benliğin sabit ve durağan bir biçimde algılanmasından ziyade, insan davranışlarının ve toplumsal rollerinin sonucunda şekillenen çoklu benlik algısının ortaya konmasıdır. Bireyler etkileşimde bulunduğu toplumsalın ve ondan beklenen rollerin niteliğine göre farklı rollere bürünmekte okulda öğrenci, aile içerisinde çocuk, stadyumda taraftar vb. olabilmektedir (Pascale, 2011, s. 79). Cooley, Mead, Blumer gibi sembolik etkileşimci yaklaşımın önde gelen isimlerini etkileyen pragmatizmin, Kartezyen düalizmden ontolojik olarak ayrıldığı noktalar yer almaktadır.

Tablo 1: Kartezyen ve Pragmatist Ontolojiler

Kartezyen Düalizm	Pragmatizm
Ontolojik gerçeklik	Değişen Ontolojik Gerçeklik
Özne = Birey	Özne = Birey
Özne/Nesne İkiliği	Özneler arasılık
Objektif Gerçeklik	Etkileşim içerisinde ortaya çıkan gerçeklik
Öznelerin deneyimleri vardır.	Özneler deneyimleri yorumlar.
Dil nesnel ve tarafsızdır.	Dil sembolik bir etkileşim aracıdır.

(Pascale, 2011, s. 80)

Sembolik etkileşim açısından bir diğer önemli yaklaşım, Weber sosyolojisi ve onun bireysel anlama attığı önemdir. Weber'in Yorumlayıcı Yöntemi, bireylerin davranışlarının öznel anlamları olabileceği ve bu anlamları ortaya çıkarmadan toplumsal eylemi anlamının (verstehen) mümkün olmadığı görüşü üzerinde durmaktadır. Weber metnin anlaşılmasında ve yorumlanmasında yazarın düşüncelerinin ve niyetinin araştırılması gerektiğini düşündüğü hermeneutik geleneğin, sosyoloji bilimine de uygulanmasını gerektiğini vurgulamaktadır (Ritzer, 2013, s. 117). Toplumsal eylemin anlaşılmasındaki amaç, onu meydana getiren bireylerin taşıdıkları niyetleri ortaya çıkarmak, dolayısıyla ona yönelik toplumsal bağlamı ortaya koymaktır.

“Davranışın anlaşılması, onun ardında yatan belli bir anlam dünyasının varlığına; yorumlayarak anlaşılması, bu anlam dünyasının bir çırpıda tüketilecek bir tanım içerisine

sıkıştırılmayacağına; davranışın oluşumunun ve yarattığı tesirin sebeplerinin açıklanması, anlam dünyası içerisinde de belli düzenlilikler ve nedensel ilişkilerin bulunabileceğine işaret etmektedir.” (Öztürk, 2013, s. 221)

Weber bireysel eylemin toplumsal bağlamdan yalıtık bir biçimde incelenemeyeceğini, her bireyin belirli bir davranışta bulunurken diğerlerinin tepkilerini hesaba katarak hareket ettiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan anlama olgusu bize, toplumsal bir davranış olan bireysel eylemlerin anlaşılması açısından önemli bir kavrayış sunmaktadır.

Weber ve Sembolik Etkileşimci yaklaşım arasında, bireylerin eylemlerinin anlaşılması gerektiğine yönelik bir ortak bakış açısı bulunuyor gibi gözükse de bazı ayrışan noktalar bulunmaktadır. Weber’in anlama (verstehen) kavramı, bireysel eyleycilerin yani toplumsal aktörlerin öznel durumlarıyla ilgili bir kavrayıştan ziyade, anlamının kültür, gelenek gibi daha makro ölçekteki düzeylerde incelenmesi için bir araç olarak kullanılması üzerine yoğunlaşmaktadır (Ritzer, 2013, s. 117). Sembolik Etkileşimci Yaklaşım, sembollerin bireyler için ne anlam ifade ettiğini ortaya koyma sürecinde, anlamın makro ölçekli yapılar üzerinden değil daha mikro düzeydeki öznel farklılıklar üzerinden gerçekleşmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Sembolik Etkileşimcilik açısından önemli figürlerden bir diğerini, George Simmel ve onun sosyolojisi oluşturmaktadır. Toplumsal yapı içerisindeki gündelik etkileşimleri, insanların farklı ilişki formları durumunda üstlendikleri tutum ve davranışları sosyolojinin inceleme nesnesi olarak belirleyen Simmel sosyolojisi, sembolik etkileşimciliğin gündelik hayatta sergilenen davranış biçimlerinin öznel anlamını ön plana çıkaran bakış açısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Simmel, toplumsalı oluşturan sayısız ilişki biçimlerinin ayrıntılı bir çözümlemesini gerçekleştirirken; sır verme, mektuplaşma, göz göze gelme gibi gündelik yaşama ve toplumsal etkileşime ilişkin olguları incelemektedir.

“İnsanlar birbirlerine bakarlar. Birbirlerini kıskanırlar; aralarında mektuplaşırlar veya birlikte yemek yerler; bütün elle tutulur çıkarlarına rağmen birbirlerinden hoşlanırlar veya hoşlanmazlar; özgeci (alturistic) hareketler onları birbirine bağlar; bir adam bir başkasına bir sokağı sorar ve insanlar birbirleri için süslenirler” (Wallace ve Wolf, 2012, s. 271).

Modern toplumun, özellikle metropol yaşamı içerisinde sayısız ilişki biçimini içinde barındırdığını ifade eden Simmel, bu ilişki biçimlerinin ve rollerin anlaşılmasında toplumsal etkileşimin öneminin altını çizmiştir. Simmel’in mikro düzeyde ilişki biçimlerini incelediği sosyolojisi, Robert Park ve George Herbert Mead gibi Sembolik Etkileşimciliğin gelişmesinde önemli rolü bulunan figürleri etkilemiştir (Farganis, 2000, s. 148).

2. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım’ın Temel Kabulleri

Sembolik Etkileşimci Yaklaşım, insan davranışlarının ve toplumsal eylemlerin anlaşılması açısından, bireylerin olaylara ve nesnelere yüklediği anlam ve sembollerin araştırılması gerektiğini öngörmektedir. Bireylerin nesnelere kurduğu ilişkinin nesnel ve

evrensel anlamlar ifade edemeyeceğini öngören bu yaklaşıma göre, bireyler nesnelere kurduğu ilişkiler bağlamında nesnelere anlamlar yüklemektedirler. Nesnelere ve diğer bireylerle kurulan bu tür bir ilişki, gündelik yaşamdaki ihtiyaç ya da arzu gibi duygulardan kaynaklanabilir. Benzer bir biçimde bireyler, endişe ve zarar göreceği duygusuyla bazı nesnelere ve olgulara olumsuz anlamlar yükleyebilirler. Bireylerin gündelik yaşamla ilgili faydacı bir anlayışla nesnelere yüklediği anlamlar, onların bir semboller ve anlamlar dünyası içerisinde yaşadıklarının göstergesidir.

Sembolik Etkileşimci Yaklaşım, bireyler ve nesnelere kurulan ilişkinin insanların onlara yüklediği anlamlar üzerinden gerçekleştiğini vurgularken; anlamın evrensel olmadığını, bireylerin gündelik ilişkiler bağlamında sembollerini yorumladığını ve bu yorumlama sürecinin dinamik bir biçimde gerçekleştiğini vurgular. Bireyler, gündelik ilişkiler içerisinde karşılaşmış olduğu diğer bireylerin vermiş oldukları mesajları yorumlayarak toplumsal etkileşimde bulunmaktadır.

Gündelik ilişkiler içerisinde etkileşimde bulunan bireyler, karşılaştıkları durum ve olayları kendi perspektifleri doğrultusunda yorumlama ve davranma eğilimindedirler. William Isaac Thomas'ın *durumun tanımlanması* (definition of situation) olarak ifade ettiği bu kavram, bireylerin gündelik hayat içerisinde karşılaşmış oldukları durumların ve ilişki biçimlerinin öznel olarak değerlendirmesi yoluyla, davranışa karar verildiği bir anı ifade etmektedir. Bu yaklaşım bireylerin aynı durumlara, karşılaştıkları benzer olaylara ve kurduğu iletişim biçimlerine farklı anlamlar yükleyebileceğini ele almaktadır.

Durumun Tanımı Yaklaşımı, toplumsal bir olguyu anlamada bireylerin karşılaşmış olduğu durumların bizzat o toplumsal aktörler tarafından ne anlam ifade ettiği incelenmediği, sağlıklı bir toplumsal analizin mümkün olmadığını ileri sürmektedir. "Araştırmacılar bu öznel anlamlara, durumun tanımlarına dikkat etmedikleri sürece, kendi toplumlarının üyesi olan insanları anlayamadıkları kadar diğer kültürleri de anlama yeteneğinden yoksun olacaklardır." (Coser, 2011, s. 450).

Sembolik Etkileşimci Yaklaşım yapıyı ön plana alarak, bireyi bu yapı içerisinde şekillenen pasif birimler olarak algılayan klasik sosyolojik teorilere eleştirel bakarak, bireyin toplumsal gerçekliği oluşturmada ve bu gerçekliği yorumlamada önemli bir rolünün bulunduğunu ortaya koymaktadır.

3. Charles Horton Cooley ve Gündelik Yaşam Sosyolojisi

Sembolik Etkileşimciliğin ilk dönem temsilcilerinden biri olarak değerlendirilen Charles Horton Cooley'in yapmış olduğu en önemli katkılardan biri, ayna benlik kavramıdır. Cooley toplumla benliği birbirini bütünleyen bir yapı hatta aynı paranın iki farklı yüzü olarak görmektedir. Ona göre toplum dediğimiz şey, benliğin oluşum sürecinde bireyin diğerleriyle ilgili fikirleri sonucu oluşan bir algıdır (Delamater, 2003 s. 9).

Bireyin çocukluktan itibaren benliğinin şekillenmesi, iki temel faktör sonucunda gerçekleşmektedir. İlk olarak çocuk kendi potansiyelinin farkına varır. Bu süreç içerisinde,

toplumsal bir aktör olarak, kendi potansiyelinin ne olduğunu ve neleri başarabileceğini duyumsamaya başlar. İkinci önemli aşama ise bireylerin, başkalarının kendileri hakkında ne düşündüğünü tahayyül ederek bu izlenim, görünüm üzerinden davranışlarına şekil vermeleridir. Çocuğun kendisi hakkındaki düşünceleri ve kendi benliği ile ilgili gelişimi, diğerlerinin kendisi hakkında ne düşündüğüyle ilişkilidir. Cooley, bu gelişim sürecinde toplumun bireyin davranışlarını kısıtladığı görüşüne katılmaz; aksine toplum bireyin benliğinin gelişimine olanak tanıyacak etkileşim alanlarına imkân tanımaktadır (Pascale, 2011, s. 80).

Cooley, ayna benlik kavramıyla, başkalarının bizim hakkımızda düşündüğü şeylerin, bireyin kendi düşüncelerini ve davranışlarını etkilediğini ortaya koymaktadır. Etkileşim süreci sonucunda ortaya çıkan bu durum bireyin davranışlarını karşındakine göre ayarlamasına olanak tanımaktadır. Cooley, ayna benlik sürecindeki aşamaları şu şekilde sıralar:

Birinci aşama, kendi görüntümüz hakkındaki düşüncemizdir. Yani biz başkalarının gözünde nasıl görünüyoruz. Özellikle bizim için önemli olan kişiler; annemiz, babamız, arkadaşlarımız bizi nasıl görüyor? Bu insanların fikirleri bizim açımızdan çok önem taşır.

İkinci aşama başkalarının bu reaksiyonları değerlendirmeleri ve açıklamalarıdır. Yani onlar bizi, bizim kendimizi gördüğümüz biçimde mi görüyor yoksa farklı mı?

Üçüncü aşama ise benlik kavramının gelişimidir. Yani başkalarının bizi neden bu şekilde gördüğünü değerlendirir ve buna uygun bir benlik geliştirmeye başlarız. Eğer ayna benlik olumlu ise, bu olumlu davranışları devam ettiririz (Özkalp, 2004, s. 82).

Cooley, “ayna benlik” kavramıyla benliğin gelişiminin iletişim kurduğumuz bireylerden dolayısıyla toplumsal etkileşimden ayrı düşünülemediğini ortaya koymuştur. Bu anlamda benliğin toplumsal bağlamdan ve etkileşimden yalıtık bir töz olmadığı, onun somut gündelik ilişkilerle ve bu ilişkiler sonucunda bizim kimliğimizle ilgili geri dönüşler neticesinde şekillenmekte olduğu ön plana çıkmaktadır. Cooley, “İnsan Doğası ve Toplum” isimli çalışmasında bireyin toplumsal ilişkilerden ve içerisinde bulunduğu toplumsal bağlamdan bağımsız bir varlığının bulunmadığını öne sürerken (Cooley, 1992, s. 3) benliği rasyonel bir töz olarak yorumlayan, benliğin toplumsalla ilişkisini ikincil plana atmış gözükten Descartes’çı geleneğe karşı çıkmaktadır. Benzer bir biçimde benliği sadece biyolojik bir belirlemci anlayışla ele alan görüşleri de etkileşim ve sosyalizasyonun rolünü göz ardı ettiği için eleştirmektedir.

Gündelik ilişkiler ağı çerçevesinde çocuk, ilk başta aile, akraba gibi birincil gruplarla etkileşim içerisine girerek başkalarının kendisi hakkındaki görüşüne göre davranışlarını şekillendirmektedir. Etkileşim içerisine girdiğimiz diğer insanların bize karşı davranış ve tutumları kendi benliğimizi anlatan bir ayna vazifesi görmektedir. Bu ayna sayesinde güzel, çirkin, saygılı ya da saygısız, hoşgörülü ya da hoşgörüsüz olduğumuzun çıkarımını yaparak kişiliğimize yönelik değerlendirmelerde bulunuruz (Özkalp, 2004, s. 82).

Cooley, bir bireyin kimliğini, gündelik ilişkiler ve gündelik yaşam biçimleri içerisinde kazandığını; arzularını, mesleki yönelimlerini, korkularını ve zevklerini oluşturan faktörün, bireyin benliğinin gelişimiyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Gündelik yaşamla ilgili en önemli belirleyici faktörlerden birisini birincil gruplar oluşturmaktadır. Cooley'in birincil grup olarak nitelendirdiği ve benliğin gelişimi açısından önemli bir etkileşim alanı olarak gördüğü birincil grupların özellikleri şu şekilde özetlenebilir;

Yüz-yüze ilişki biçimleri, Belirsiz, resmi olmayan etkileşim, Görece istikrarlı, süregiden ilişki biçimi, az sayıda bireyin dâhil olduğu yapı, Etkileşim içerisindeki bireylerin samimiyeti (Martindale, 1970 s. 345)

Birincil gruplar, sosyalizasyon süreci içerisinde bireyin hem en fazla önem verdiği hem de en sık bir biçimde gerçekleştirdiği etkileşim biçimlerini içermektedir. Bu anlamda bireyin ailesi, çocuğun benlik gelişimi açısından kritik öneme sahiptir. Birincil grupların, bireyin kimliğini kazanmasında önemli bir rolü bulunmasının nedeni gündelik yaşam içerisinde en fazla iletişim içerisine girdiğimiz ve çocukluktan itibaren davranışlarımız ve sonuçları hakkında geri bildirim aldığımız yerin aile olmasından kaynaklanmaktadır.

4. George Herbert Mead ve Gündelik Yaşam Sosyolojisi

Sembolik Etkileşimci Yaklaşımın en önemli isimleri arasında gösterilen George Herbert Mead, benlik, benliğin gelişimi, genelleştirilmiş öteki gibi Sembolik Etkileşim açısından kritik öneme sahip kavramları geliştirmiş ve Sembolik Etkileşimciliğin Amerikan ve dünya sosyolojisinde bir ekol hâline gelmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Mead, tıpkı Cooley gibi benliğin ve bireyin toplumdaki bağımsız ve etkileşim sürecinden ayrı olarak düşünülmemeyeceğini vurgulamaktadır. Birey olmanın ya da bir benliğe sahip olmanın yolu, anlamlı semboller aracılığıyla kurulan etkileşime bağlıdır. Bu noktada Mead, içgüdüsel jestler ve anlamlı jestler arasında bir ayrım yapar. Mead insanın hayvanlardan farklı olarak semboller ve anlamlar aracılığıyla iletişim kurabildiğini, bu yolla da bireyin kendi davranışlarını topluma adapte edebildiğini göstermektedir.

Mead, jest kavramını ayrıntılı bir biçimde işleyerek, insan etkileşiminin benliğin ve zihnin ortaya çıkması açısından son derece önem taşıdığını vurgulamıştır. Ona göre, içgüdüsel davranışın ve tepkilerin önüne geçen dolayısıyla bizi hayvanlardan ayıran şey anlamlı semboller aracılığıyla iletişim kurma yeteneğimizdir. Mead anlamlı jestler ve içgüdüsel jestler arasında bir ayrım yaparak, anlamlı jestlerin etkileşimi sağladığını ortaya koymaktadır. Buna göre bir köpeğin diğer köpekle kavga etmesi sırasında saldırması ve geri çekilmesi hayvansal jestlere örnek oluştururken bireyin karşılıklı etkileşim içerisinde gösterdiği sözel ifadeler anlamlı jestleri kapsamaktadır (Coser, 2011, s. 296).

Mead'in anlamlı jest ayrımı insanların, diğer canlılardan farklı bir etkileşim içerisine girdiğini ifade etmektedir. Anlamlı sembollerini sadece insanların gerçekleştirebileceği bir jest türü olarak gören bu yaklaşım, dil olgusuna bu süreçte kritik önem atfetmektedir. Dil, insanlar arasındaki ortak duygu ve anlam dünyalarını içermektedir. Bireyler, dilin

varlığı aracılığıyla bir zihne ve düşünce dünyasına sahip olmaktadır. Düşünce Mead'e göre, bu anlamda bireyin anlamlı jestler aracılığıyla kendisiyle konuşması olarak tanımlanmaktadır (Ritzer, 2012, s. 219-220).

Dil, bireyin diğer insanlarla ortak bir anlam dünyası yaratmasına olanak tanımaktadır. Kedi veya köpek kelimesini ifade eden birisi, karşısındakiyle ortak bir zihinsel imge yaratmaktadır. Daha açık bir ifade ile dilin bir diğer önemli işlevi, bilincin oluşmasına imkân tanıyarak, insanların bir olayla ilgili tepkilerini yönlendirmek ya da onların davranışlarını dil aracılığıyla hesaba katarak, kendi davranışlarımızı değiştirmektir. Örneğin bir konudaki hoşnutsuzluğu genelde bilinçsiz bir biçimde ifade edilen beden diliyle ortaya koyan bir birey, bunu sözlü olarak ifade eden birine göre daha az anlaşılır (Ritzer, 2012, s. 219).

Benzer biçimde derste bir öğretmenin gürültü yapan sınıfa karşı gergin bir biçimde oturmasıyla, o sınıfa yüksek sesle sessiz olması gerektiğini söylemesi arasında fark bulunmaktadır. İlk durumda öğrencilerin bu ifadeyi yorumlama olasılığı çok daha az iken, hoşnutsuzluğun sözel olarak ifade edilmesi sonucunda öğrencilerin reaksiyon göstermesi çok daha olası bir durumdur. Bu bakımdan dil, ortak anlamlar alanı üreterek gündelik hayattaki etkileşimimizi belirleyen en önemli öğelerden birisidir.

Mead, benlik kavramını Cooley gibi toplumsal etkileşim sürecinde ortaya çıkan bir kavram olarak değerlendirmiştir. Bireylerin toplumsal etkileşim süreci içerisinde başkalarının ve kendinin bilincine varması benliğin oluşumu açısından önem kazanmaktadır. Benliğin doğuştan itibaren ortaya çıkan bir olgu olmadığını ve çocuğun büyüme aşamasında sosyalleşmesi ile ortaya çıkan bir yapı olduğunu belirten Mead, benliğin oluşum aşamalarını; taklit etme, oyun ve grupla oyun aşamaları olarak ifade etmektedir.

Taklit aşaması, 2-3 yaşlarında ortaya çıkan ve oyun aşamasına hazırlık olarak değerlendirilen bir aşamadır. Çocuk bu yaşlarda büyüklerin mimik ve davranışlarını taklit etmeyi öğrenmektedir. Bu aşamada rol davranışının nasıl olduğu konusunda henüz bir bilgi bulunmazken; çatal, kaşık tutma gibi davranışlar ebeveynleri taklit etme yoluyla öğrenilmektedir. Oyun aşamasında (Play Stage) ise çocuk, belirli bir kişinin rolünü üstlenmektedir. Burada üstlendiği kişinin sorumlulukları ve görevlerinin neler olduğunu anlamaya çalışan çocuk; anne, baba ya da öğretmen gibi rolleri üstlenmeye çalışır. 3-6 yaş aralığında gerçekleşen bu aşamada çocuk, henüz tam anlamıyla rolün gereklerinin ne olduğunu ve bunların ne şekilde kazanıldığını vs. bilemez. Grupla oyun aşaması (Game Stage) ise çocuğun arkadaşlarıyla oynadığı, birkaç rol üstlendiği ve böylece ileride alacağı rollerin sorumluluklarını kavradığı bir aşamadır. Bu aşamada çocuk, kuralları ve bu kurallara uyulmazsa başarısız olunacağını öğrenmektedir (Özkalp, 2004, s. 83-84). Benliğin gelişimi açısından önemli kavramlardan bir diğerini "genelleşmiş başkaları" kavramı oluşturur. Benliğin gelişim süreci içerisinde bireyler tek tek bireylerin ne düşündüğü ve beklentilerinin ne olduğuna bakarken bile zihninde genelleştirilmiş bir öteki anlayışı bulunmakta ve buna paralel olarak başkalarının onlara yönelik isteklerini kavramsallaştırmaktadır. Genelleştirilmiş öteki kavramı, bireylerin kendilerini başka-

larının gözünde nesnel bir biçimde değerlendirmesini ve genelleme yaparak soyutlama yapabilme olanağını sağlarken aynı zamanda etkileşim içerisine girdiği bir grubun kendilerinden beklentilerini karşılayabilmesine olanak tanımaktadır (Ritzer, 2012, s. 223).

Benlik, diğer insanların benim hakkımda ne düşündüklerini içeren, dolayısıyla bireyin kendisine bir nesne olarak bakabilmesine olanak tanıyan “beni” ve benliğin daha aktif, diğer bireylerin kendisi hakkında düşündüklerine reaksiyon gösteren “ben” ayrımından oluşmaktadır. Ben (I) benliğin özgün boyutunu temsil ederken, beni (me) bireyin dışsal ve içsel denetimini sağlayan diğerlerinin ne yapılması gerektiğine dair kanaatlerini oluşturmaktadır.

Ben (I), genelleştirilmiş ötekinin -dolayısıyla toplumun- taleplerini pasif bir biçimde kabul etmeyen her bireydeki özgün yapıyı ifade eder. Bununla birlikte ‘ben’ tam olarak bütünüyle farkında olduğumuz bir alanı ifade etmez. Ben sadece eylemlerimizi gerçekleştirdikten sonra farkına vardığımız, kişiliğimizin oluşması açısından önemli bir özgün alanı ifade eder. Mead, ‘ben’ olmasaydı bütünüyle içsel ve dışsal denetimlerin esiri olacağımızı ve ilkel insanlarda ve kolektif değerlerin güçlü olduğu toplumlarda ben’in daha güçsüz olduğunu vurgulamaktadır (Ritzer, 2012, s. 224). “Beni” bireyin kendisi hakkında diğerlerinin ne düşündüğünü içeren dolayısıyla kendisine nesne olarak bakabilme imkânı veren kısmını oluşturur. Ben ve beni bir bütün olarak benliği oluşturmaktadır. “Ben organizmanın ötekilerin tavrına karşı yanıtıdır; ‘beni’ ise üstlenilen, ötekilerin bir dizi örgütlü tavırlarıdır. Ötekilerin tavırları örgütlü ‘beni’ kurar ve sonra ona karşı bir ben olarak davranılır” (Mead 1934’den aktaran Coser, 2011, s. 299).

Mead, benlik kavramını ve onun gelişim aşamalarını ortaya koyarak, bireylerin gündelik yaşam içerisindeki sembolik etkileşim aracı olan dil sayesinde ve kendi yönelimlerini de göz önüne alarak, anlamı inşa ettiklerini belirtmektedir. Bununla birlikte benliğe nesne olarak bakabilme yeteneği, bireyin kendini başkalarının gözüyle değerlendirme imkânı sağlamaktadır. Bu sayede birey, gündelik yaşamdaki farklı beklentilerin ve üstlenmiş olduğu rollerin gerekliliklerinin tam olarak bilincine varır ve bunları yerine getirir. Birey, gündelik yaşamdaki farklı rol biçimlerinin neler gerektirdiğine dair algıyı ‘genelleştirilmiş başkaları’ kavramı aracılığıyla içselleştirmektedir. Bu anlamda ‘genelleştirilmiş başkaları’ gündelik yaşam içerisindeki rollerin ve davranış kalıplarının neler olması gerektiğine yönelik kalıp düşünceleri içermektedir.

5. Herbert Blumer ve Gündelik Yaşam Sosyolojisi

Herbert Blumer, hocası Mead ile birlikte Sembolik Etkileşimci Yaklaşımın önde gelen isimleri arasında bulunmaktadır. Chicago Üniversitesi’nde Mead ile birlikte yapmış olduğu çalışmalar ve Chicago Okulu’nun sahaya önem veren ampirik çalışma geleneği, Blumer’in sosyolojik yaklaşımının şekillenmesindeki önemli faktörlerden olmuştur (Koçak Turhanoglu, 2011, s. 103).

Sembolik Etkileşimciliğin sosyolojinin farklı çalışma alanlarına uygulanabilmesindeki temel yöntem bilim ilkelerin kavramsallaştırmasında, Blumer’in önemli bir katkısı bulunmaktadır. Blumer, sosyolojinin konusu içerisine girerken inceleme nesnesiyle ilgi-

li ön kabullere dayalı tümden gelimci sosyoloji geleneğini eleştirerek farklı tipolojilerin, teorilerin ve açıklamaların öncelikle sahaya inilerek mikro düzlemde araştırılmasını daha sonra incelenen olguyla ilgili açıklamalar kavramlar geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Blumer 1975’den aktaran Wallace ve Wolf, 2012, s. 304).

Blumer, eylemin temelinde yatan itici gücün nedenlerini sorgularken, nesnelerin kendi içkin anlamlarından ziyade bireylerin kendi ilgileri doğrultusunda nesnelere yükledikleri anlamlar üzerinden harekete geçtiklerini vurgulamaktadır. Anlamın nesneden değil de bireyin ilgisi doğrultusunda ortaya çıkmasının çeşitli sonuçları bulunmaktadır. Öncelikle anlamlar, durağan ve her birey için aynı gösterene sahip olan sabit kavramsallaştırmalar değildirler. Anlam, bireyin diğer bireylerle geçtiğı iletişim ve toplumsal etkileşim sonucunda oluşmaktadır. Dolayısıyla toplumsal bir gerçeklik diğer bireylerin tepkileri, karşılıklı uzlaşmaları gibi süreçler sonucunda meydana gelen dinamik bir yapıyı ifade eder. Bu bakımdan toplumsal bir eylemin açıklanmasında davranışsal psikolojik etkenler kadar yapıyla ilgili deterministik kavramsallaştırmalar da anlamlı bir sonuç vermez (Coser, 2011, s. 495).

Blumer’in tümdengelimci yaklaşımları eleştirmesinde Davranışçı Psikolojik Yaklaşımların bireyin rolünü tamamen göz ardı eden bakış açısı kadar, yapı kavramını ön plana alan ve insan davranışlarını ve toplumsal eylemin nedenlerini bireyden ziyade toplumsal kurumlara bağlayan geleneğin de payı bulunmaktadır. Coser (2011, s. 495), Blumer ve sonrasındaki Sembolik Etkileşimci sosyolojik geleneğin, toplumsal olguları, bireyler arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıkan ve yorumlayıcı sürecin önemli bir etkisinin bulunduğu bir süreç olarak görme eğiliminde olduklarının altını çizmektedir. Buna göre toplumsal bir olguyla inceleyen sosyolog, var olan etkileşim biçimlerini anlamaya çalışıp, kendisini eyleyicilerin yerine koymalıdır. Bununla birlikte toplumsal bir olguyla inceleyen araştırmacı, incelediğı toplumsal bağlamı ve etkileşimleri betimlemeye çalışmalı ve her türlü soyut toplumsal kanunlar ve genellemelerden kaçınmalıdır. Sembolik Etkileşimci Yaklaşımına göre, gündelik hayattaki pek çok farklı ilişki biçimi ancak bu tür bir betimleme ve araştırmacının kendisini eyleyenin yerine koyma çabasıyla anlaşılabilir kılınır.

“Bu nedenle, yalnızca tam anlamıyla tümevarımcı olan yöntemler onların davranışlarını anlamaya yardımcı olabilirler. Örneğın ilk defa flört eden iki genç insanın davranışını ele alalım. Hiç şüphesiz ki, genelde Amerikan kültürü ve özelde statü grupları, bu tür karşılaşmaları yöneten belirli temel ve genel normlara sahiptirler, ancak bu iki genç insanın fiilî davranışları bu normlar temelinde asla öngörülemezler.” (Coser, 2011, s. 495).

Blumer’in, pozitivist bir bakış açısıyla makro boyuttaki yapıların birey üzerindeki etkilerini inceleyerek bu yolla genelleme yapmayı amaçlayan yaklaşımları eleştirmesinin temel nedeni, bireyin toplumsal olaylardaki rolünün bu teoriler tarafından göz ardı edilmesidir. Bu noktada Blumer, makro boyuttaki toplumsal kurumların ve geleneğe dayalı olarak tarihsel süreçte ortaya çıkan normların toplumsal etkisini kabul etmekle

beraber, bireyin toplumsal eylemi dönüştürme ve yorumlama kapasitesini önemsemeyen ve farklı toplumsal bağlamlarda aynı eylemin farklı toplumsal sonuçlar doğuracağını göz ardı eden genelleyci makro toplumsal açıklamaları reddeder.

Blumer, büyük ölçekli yapı ve kurumların davranışı belirlemediğini, bu davranışın meydana geldiği toplumsal bağlama çerçeve oluşturduğunu ifade eder. Bu anlamda bireyler, büyük kurumsal yapılardan ziyade içerisinde buldukları mikro durumların (situation) bağlamına göre davranışlarını yönlendirmektedir. Büyük ölçekli yapı ve kurumlar, bireylerin eylemde bulunduğu mikro ölçekli toplumsal durumların şekillendirilmesine olanak tanıyan ortak sembollerini sağlamaktadır (Ritzer, 2013, s. 384). Bununla birlikte genel anlam evrenini oluşturan ortak sembollerin üretilmesine olanak tanıyan bu yapılar, bireyin davranışlarına mutlak anlamda yön veremez.

Blumer, toplumsal bağlamın ve mikro anlamda eyleme olanak tanıyan durumların incelenmesinin sosyoloji açısından oldukça önemli olduğunu düşünmektedir. Ortak toplumsal eylemin gerçekleşmesini mümkün kılan mikro boyuttaki bu durumların araştırılması hem eylemin öznel yönünü açıklayabilmek hem de tarihsel açıdan toplumsal eylemdeki değişimlerin ayırıcısına varabilmek açısından önem kazanmaktadır. Sosyolog, eylem ve etkileşime dair mikro bağlamsal özellikleri; gündelik yaşam içerisinde gerçekleşen eylemlerin meydana geldiği durumları tanımlayarak ve eyleyicilerin niyetlerinin ne olduğunu bizzat kendini o toplumsal eylemde bulunan bireylerin yerine koyarak anlamaya çalışmalıdır.

Blumer etkileşimin; bireylerin kendilerini başkalarının gözünden değerlendirebilme ve davranışlarını başkalarının gösterdiği tepkiler üzerinden şekillendirme yetenekleri aracılığıyla mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Bireyin kendisini başkasının gözünden değerlendirebilme olgusu, mutlak anlamda kendi isteklerinden bütünüyle vazgeçmesi ve eylemlerini başkalarının istekleri doğrultusunda şekillendirmesi anlamı taşımamaktadır. Birey içerisinde bulunduğu toplumsal bağlama göre çıkarlarını başkalarının vereceği tepkiyi de hesaba katarak gözetme eğilimindedir.

6. Sembolik Etkileşimcilik ve Gündelik Yaşam: Genel Değerlendirme

Sembolik Etkileşimci Yaklaşım, pragmatist felsefe geleneğinden hareketle, toplumsal gerçekliğin dışarıda nesnel bir olgu olarak var olduğunu, gerçekliği incelemenin yolunun ona ait kuralların ve yapıların ortaya çıkarılması aracılığıyla mümkün olduğunu iddia eden pozitivist ve deterministik yaklaşımlara karşı çıkmaktadır. Sembolik Etkileşimciliğe göre toplumsal gerçeklik denilen olgu, bireylerin nesnelere yükledikleri öznel anlamlara koşut olarak, öznel arası ilişkiler bağlamında gerçekleşmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde herhangi bir nesnenin kendine içkin, kendinde bir anlamının olmayışı, o nesnelere yönelik anlamın etkileşim süreci içerisinde ortaya çıkmakta olduğuna işaret etmektedir.

Sembolik Etkileşimci Yaklaşım, toplumsal gerçekliği gündelik hayatın merkezine ve mikro toplumsal ilişkiler bağlamına oturtmaktadır. Bu yaklaşımın iki önemli sonucu

bulunmaktadır. İlk olarak gerçeklik dışsal bir varlık değildir; o, inşa edilen bir olgu olarak, gündelik ilişkiler yoluyla öznelere kendileri ve başkaları hakkındaki yargıları neticesinde şekillenen bir yapıya haizdir. Gerçekliğin bireylerin gündelik yaşamdaki algıları ve kurduğu ilişkiler üzerinden şekillenmesi, onun durağan ve dışarıda değil, değişken ve bağlamsal bir boyutu olduğunu ortaya koymaktadır.

Gerçekliğin mikro bağlamlar ve toplumsal etkileşim üzerinden şekillenen dinamik bir boyutu bulunmasının ikinci önemli sonucu, aktörlerin toplumsal gerçekliği şekillendirmedeki rolleridir. Sembolik Etkileşimciliğe göre, toplumsal eylemciler olarak bireyler, gerçekliğin doğası karşısında onu değiştirme ve dönüştürmekten aciz, pasif varlıklar değildir. Bireyler toplumsal gerçekliği, gündelik yaşam içerisinde girdikleri sayısız etkileşim ve bağlamlar üzerinden yorumlama ve onu dönüştürme olanağına sahiptirler. Toplumsal eyleyici rolündeki bireyler, mikro toplumsal bağlamların kendileri açısından önemi ve kendilerine sağlayacağı yararlar üzerinden toplumsal gerçekliği yorumlama eğilimindedirler.

Toplumsal gerçekliğin değişken ve öznenin konumuna göre dönüşebilen bir yapıya sahip olması; ilişki bağlamıyla, bireylerin kimlerle etkileşim içerisinde olduğu ile ve bireyin etkileşim kurduğu kişilerin onun hakkında ne gibi kanaat ve değerlere sahip olduğu ile yakından ilişkili bir kavramdır. Bu anlamda Sembolik Etkileşimciler toplumsal gerçekliği açıklayabilmek için; aktörün niyetlerini, toplumsal etkileşim sonucunda bireyin ne gibi kazanımlar elde edebileceğini, eylemi gerçekleştiren bireye yönelik olarak etkileşim kurduğu diğer bireylerin görüşlerinin neler olduğunun bilinmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Sembolik Etkileşimciler davranışı belirleyen pek çok faktörün anlaşılması için toplumsal bağlamın ve bu bağlam içerisindeki bireylerin niyetlerinin anlaşılması gerektiğini vurgularken, bireylerin deterministik bir biçimde neyi nasıl yapacaklarına önceden karar vermediklerini, onların her olay için ayrı ayrı değerlendirmede bulunarak kendi çıkarları doğrultusunda eylemde bulduklarını vurgulamaktadır. “Durumun tanımlanması” olarak ifade edilen bu bakış açısına göre, bireyler kendi perspektifleri üzerinden gündelik yaşamda karşılaştıkları durumları tanımlayarak davranma eğilimi içerisinde olduklarıdır.

Sembolik Etkileşimciliğe göre insanlar, tecrübeleri ve kendi öznel perspektifleri üzerinden aynı toplumsal gerçekliği ve olayları farklı yorumlayabilirler. Bu bakış açısı farklı sosyo-kültürel ya da sosyo ekonomik düzeydeki bireylerin, gündelik yaşam içerisindeki aynı olayı neden farklı yorumlayıp, onlara farklı anlamlar atfedebildiğini açıklamaktadır. Bu bakımdan beysbol sopası Türkiye’deki bir dolmuş şoförü için kavga anında kullanılabileceği bir alet olarak görülebilirken, bu sporu seven Amerikalı bir çocuk açısından sevdiği oyunu oynayabilmek için gerekli bir oyun aleti olarak tanımlanabilir.

Gündelik yaşam açısından durumun tanımı yaklaşımının bir diğer önemli sonucunu, bireylerin nesneye yönelik algısını tecrübeleri ve nesnelere kurduğu ilişkiler doğrultusunda oluşturmasıdır. Bu noktada bireyler sadece durumun objektif bir tanımı üzerinden hareket etmezler; mevcut koşulların kendileri için ne anlama geldiği değerlendirilir.

direk eylemlerini bu doğrultuda gerçekleştirirler. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa bireyler, diğer insanları önceki tecrübelerden ya da ön yargılardan hareketle etiketeleyebilir ve günlük hayatta diğer bireylerle olan etkileşimini, bu düşünceler üzerinden gerçekleştirebilir. Örneğin gündelik yaşamda göçmenlerle, siyahlarla ve diğer azınlık gruplarıyla kurduğu ilişkiler, bu etiketlemeler doğrultusunda şekillenebilir. Durumun tanımını, her zaman diğer bireylere yönelik ön yargıyı beraberinde getirmez; bazı durumlarda diğer bireylere yönelik düşüncelerin, pozitif ayrımcılıkla şekillendiğini gözlemlemek de mümkündür. Bununla birlikte bireylerin, durumun tanımını yaparak diğer bireylere yönelik düşünce kalıpları geliştirmesinin temel nedeni, yaşamış oldukları tecrübeleri düzenlemek ve etkili bir iletişim sağlamaktır (“Symbolic interactionism as defined by Herbert Blumer”, 2019).

Sembolik Etkileşimcilik, bireylerin kendi benliği hakkındaki algısını, başkalarının bireye yönelik düşünceleri ve tepkileri ile diğerlerinin bizim hakkımızda ne düşündükleri yönündeki genel kanaatlerimizin oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu tür bir benlik algısı, benliğin dinamik ve etkileşime açık bir boyutu olduğunu ön plana çıkarır. Bireyler gün içerisinde kendi benliğiyle ilgili pek çok farklı geri bildirimler alarak, benliğini ve dolaşısıyla davranışlarını bu geri bildirimler üzerinden yeniden ayarlamaktadır.

Etkileşimin en önemli boyutunu, yakınımızda bulunan, bizim için önem taşıyan insanlarla gerçekleştirdiğimiz ilişkiler oluşturmaktadır. Gündelik hayat içerisinde en fazla iletişim içerisine girdiğimiz, yüz yüze ilişkiler içerisinde bulunduğumuz bireylerin, benliğimiz hakkındaki düşüncelerini daha fazla önemseriz. Birincil gruplar olarak nitelendirilebilecek anne baba, eş vb. pozisyonlardaki bireylerin bizim hakkımızdaki düşüncelerini daha fazla önemseriz. Birincil gruplar gündelik yaşamda sıklıkla yüz yüze geldiğimiz, resmî olmayan ve içerisinde istikrarlı olarak iletişim kurduğumuz bir yapıyı oluşturmaktadır.

Sembolik Etkileşim açısından bireyler arasındaki iletişimi sağlayan en önemli öge dildir. Bu anlayış içerisinde dil, objektif olarak dışsal gerçekliği tanımlayan bir yapıyı içermekten ziyade, bizim nesnelere yüklediğimiz anlam tarafından şekillenen bir araç olarak görülmektedir. Dilin bu yapısı, iletişimin semboller üzerinden gerçekleştirildiğini vurgulamaktadır. Bireyler gün içerisinde girdiği sayısız ilişki biçimi içerisinde vermek istedikleri mesajı; jest, mimikler ve dil aracılığıyla yansıtır. Kızgın bir ses tonu ile isteğinin yerine getirilmesini bekleyen bir müdür, yumuşak bir dille çocuğunun bakkala gitmesini isteyen bir anne ya da tüm gücüyle takımını destekleyen bir taraftar, dil ve mimiklerin sembolik anlamları aracılığıyla diğer bireylerle etkileşim içerisinde bulunur.

Sembolik Etkileşimcilere göre, gündelik hayat başkalarına iletmek istediğimiz sayısız mesaj örnekleri içermektedir. Kamyon arkasındaki yazılardan, attığımız twitlere, seçtiğimiz kıyafetlerden, saçımızın şekline ya da sanal alemdeki profil fotoğraflarımıza kadar kişisel olarak nitelendirebileceğimiz pek çok davranış ve tercih biçimi, diğerlerine yönelik mesajları içermektedir. Bu anlamda Sembolik Etkileşimci Yaklaşım açısından gündelik yaşamdaki eylemlerimiz, tüketim biçimlerimiz ve benliğimizin sunumu, diğer bireylere verilmek istenilen mesajlar olarak okunabilir.

Sembolik Etkileşimcilik bireylerin diğer bireylerin kendisi hakkındaki olası tepkilerini göz önüne alarak ve kendi benliğini diğerlerine pozitif bir biçimde sunma isteğiyle eylemlerini gerçekleştirdiğini öne sürmektedir. Bireyler gündelik yaşam içerisinde tek tek bireylerin ne düşüneceğini ve ondan ne beklediğini bilemeyebilir. Bu nedenle birey tecrübelerinden hareketle diğerlerinin kendisinden ne beklediği yolunda genel soyutlamalara ve kavramsallaştırmalara gitmektedir.

Genelleştirilmiş öteki olarak nitelendirilen bu kavrama göre, gündelik yaşam içerisinde diğer bireylerin beklentilerinin ne olduğunu, tecrübelerimiz üzerinden yaptığımız genellemeler yoluyla ortaya koymaya çalışırız. Bununla birlikte başkalarının bizden ne beklediğine yönelik algı, içerisinde bulunduğumuz rolün biçimine ve toplumsal bağlama göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin bir annenin aile içerisinde diğer fertlerin kendisinden ne beklediği algısıyla, öğretmen olarak çalıştığı iş yerinde öğrencilerin ya da diğer öğretmenlerin kendisinden ne beklediğine yönelik bilgisi farklılaşabilmektedir.

Başkalarının bizden beklentilerini soyutlama ve genellemeye imkân tanıyan bu kavramsallaştırma, gündelik yaşam içerisinde bazen olumlu olarak harekete geçmemize imkân tanırken bazen de davranışlarımızı kısıtlamaktadır. Örneğin sigara tiryakisi bir kadın, bir kadının sokakta sigara içmesine ne şekilde bakıldığına yönelik algısı nedeniyle sokakta sigara içmekten çekinebilir. Benzer bir biçimde araba süren bir erkek şoför, kaybolduğunu düşünse bile arabayı durdurup çevreden yol yardımı almak istemeyebilir. Bunun nedeni erkeğin yardım almadan kendi başına işlerinin üstesinden gelebilen bir genelleştirilmiş cinsiyet algısına sahip olmasıdır (Macionis ve Gerber, 1999, s. 127). Bununla birlikte, başkalarının ne düşündüğü ile ilgili kavramsallaştırmalarımız, Sembolik Etkileşimciliğe göre dönüştürülemez mutlak gerçeklikler olarak algılanmamalıdır. Gündelik yaşam içerisinde farklı mesajlar ve sinyaller alan biri bu konudaki düşüncelerini esnekleştirebilir ya da değiştirebilir.

Kaynakça

- Blumer, H. (1975). Comments on 'parsons as a symbolic interactionist. *Sociological Inquiry*, 45, 59-62.
- Cooley, C. H. (1992). *Human nature and the social order*. Transaction Publishers. New Brunswick, N.J.
- Coser, Levis A. (2011). *Sosyolojik düşüncenin ustaları*. (Çev. H. Hülür, S.Toker-İ.Mazman) Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd.
- DeLamater, J. D. (2003). *Handbook of social psychology*. NY: Springer.
- Erdem, H. S. (2010) İnsan şahsiyetinin gelişimine holistik bakış: felsefi perspektiften davranışçı ve bilişselci ekolün eleştirisi. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 1(1) 179-194
- Farganis, J. (2000). *Readings in social theory: the classic tradition to post- modernism*, (3d Ed.) New York: McGraw Hill

- Gönç-Şavran, T. (2011). *İşlevselcilik-I: talcott parsons*. Serap Suğur (der) Modern Sosyoloji Tarihi. Anadolu Üniversitesi Yayını Yayın No: 2304, s.2-30.
- Koçak Turhanoğlu, F. A. (2010) *Sembolik etkileşimcilik*. S. Suğur (Ed.), *Sosyoloji Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
- Lewis, J. D. Smith, D. (1980). *American sociology and pragmatism*. Chicago, IL: The University of Chicago Press
- Macionis, J. J., & Gerber, L. M. (1999). *Sociology*. (Third Canadian Edition).Scarborough, ON: Prentice-Hall Canada Inc.
- Martindale, D. (1970). *The nature and types of sociological theory*. Great Britain: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society: from the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Özkalp, E. (2004). Toplumsallaşma. Özkalp, E (Ed) *Davranış Bilimlerine Giriş*, Eskişehir: A.Ü. Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Öztürk, E. (2013). Sosyolojide nesnellik sorunu bağlamında max weber'in pozitivism-hermeneutik ikiliğini aşma girişimi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 4, sayı 1 s196-244
- Pascale, C. M. (2011). *Cartographies of knowledge: exploring qualitative epistemologies*. Sage pub.
- Ritzer, G. (2012). *Modern Sosyoloji Kuramları*, Çev: H. Hülür, Ankara: De ki Basım Yayım Ltd. Şti
- Ritzer, G. (2013). *Sosyoloji kuramları*, Çev: H. Hülür, Ankara: De ki Basım Yayım Ltd. Şti.
- Sandstrom, K. L., Martin, D. D., Fine, G. A. (2001). *Symbolic interactionism at the end of the century*. In G. Ritzer & B. Smart (Eds.), *Handbook of Social Theory* (pp. 217–231). London: Sage.
- Symbolic interactionism as defined by Herbert Blumer (2019, 10 Ekim). Erişim adresi: <http://www.d.umn.edu/cla/faculty/jhamlin/4111/Blumer/House%20Atreides%20%20Social%20Interactionism%20as%20Defined%20by%20Herber.htm>
- Topses, G. (2012). Davranışçı ve varoluşçu-hümanistik psikolojik danışma kuramlarının ayırtecdici ve örtüşen nitelikleri. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 1(3), 67-75.
- Wallace, R.A. Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları: klasik geleneğin geliştirilmesi*, (Çev.: Mehmet Rami Ayas, Leyla Elburuz). Doğu Batı Yayınları, Ankara.